

Régiek mai szemmel

I. Eötvös.

Az utolsó évtizedekben sokat hallottunk nemzeti öncélúságról és még többet történeti ártértékelésekről. Egyik fogalom sem új, mert hiszen a nemzeti öncélúság gondolata már a napoleoni harcok alatt született meg s a 18-ik század végén s a 19-ik század első felében lefolyt társadalmi harcokat éppen a történelmi ártértékelés indította el. És hogy a mi viszonyaink közt maradjunk, nem a magyar öncélúság ösztönözte-e Felsőbüki Nagy Pált, mikor a magyar nyelv jogaiért harcolt, vagy Széchenyi Istvánt, mikor 1825-ben a Magyar Tudományos Akadémiát megalapította? *S a történeti ártértékelést nem Széchenyi indította-e meg Hitel-ével* s Kossuth politikai, Eötvös kulturális programja nem ennek a történeti ártértékelésnek jegyében alakultak-e ki? Világpolitikai viszonylatok felboríthatták a reformkor nagyjainak némely alkotásait, de ez alkotóiknak sem nemzeti, sem erkölcsi értéküket nem csökkenti. Ha a politika igazán a jelen története akar lenni, nem szabad megelégednie arról, hogy a reformkor nagyjai egy *szabad* országnak adtak programot és a kiegyezés létrehozói egy *letiport* országnak adták vissza a viszonylagos szabadságot. A kiegyezés korszakában nem lehetett teljesen átméntení a 48-as elgondolásokat. Ez azonban nem a reformkor azon egyénein múlt, akik megérték és megcsinálták a kiegyezést és nemcsak a liberalizmus vezéreiből, akik a kiegyezés után vezették az országot; távol áll tőlünk a szándék, hogy mentegessük hibáikat, de éppen a jövő érdekében óvakodjunk attól, hogy tagadjuk érdemeiket. Hiba volt, hogy nem csinálták meg a földreformot és hogy nem oldották meg a nemzetiségi kérdést. De hogy az ipari, kereskedelmi, kulturális élet jelentékenyen fellendült, némileg még világviszonylatban is, azt semmiképen sem lehet a liberalizmus korától elvitatni. Érdemeik azonban nem egyensúlyozták mulasztásaikat. A *laissez faire* elve az egész világpolitikában meggyengült, nálunk sem maradhatott érvényben. S nálunk annál inkább anarchiába kellett árnyalni ezen elv érvényesülésének, mert éppen a földreform elmulasztása miatt nem volt meg a középosztály terénészetes utánpótlása és felfrissülése.

Am ha a *szabad verseny korlátozása anarchiát okoz a termelésben, nem okozhat-e még nagyobb anarchiát az egyéni szabadság korlátlan megszüntetése?* Auream quisquis mediocritatem diligit s habár eszünkbe sem jut, hogy a múltat minden elavultságával visszahozzuk, de annál nagyobb az ösztönzésünk arra, hogy a letűnt kor nagyjaival szembenézzünk s ha elődeink rosszul értékék őket, mi jobban értsük meg, mert az *igazi ártértékelés a — teljesebb megértés...*

Kritikus idöket élünk, végletes jelszavak röpködnek a levegőben. Szinte azt mondhatnók, hogy a *jelszavak öncélúsága vált úrrá* és megsze estünk attól az időtől, melynek vezető embereiben egy egész élet élménye és tanulása érlelte meg a célkitűzéseket. Soha nem voltunk Eötvös-től távolabb, mint ma és soha még nem szorultunk annyira az eötvösi életmunka útmutatásaira, mint napjainkban. Eötvös igazán az arany középut embere. Ez azonban nem jelent nála kompromisszumot, hanem a különböző emberi érdekek becsületes összehangolását. Egyesek és tömegek sajátos egyéniségét Eötvös látta legtisztábban a reformkor-szak vezetői között s az egyéni szabadságnak szinte vallásosan szent és mégis meggyőződéses kultusza vezeti minden ténykedésében. Neki kellett először a magyarság javára kijavítani a Ratio Educationisnak azt az alaptévedését, mely szerint felsőbb sugallatra uniformis gyanánt lehet racionális módszereket rákényszeríteni különböző népekre. Európai ismerettartalommal — a magyar kultúrát akarja megalapozni s ezt a magyar népegységnek respektálása nélkül el sem gondolhatja. A politikában is az egyénnel veszületett emberi szabadságjog a kiinduló pontja. Nem ajándékozni akarja a jogokat: ehhez nagyon reális. De nem bibelődik kompromisszumokkal sem: ehhez nagyon kényes és ideális. Az ő középutja maga az igazság, mely helyes mértékkel mindenkinek megadja az emberi képességeit megillető részt. Ennek az osztályrésznek nem szabad túlértékelni az ember egyéniségét, de nem szabad ártani a közösségnek sem. Az egyének szabad munkája és a közösség érdeke egy síkban találkozzanak. Távol áll Eötvös a szenvedélyek felkorbácsolásától, de távol áll attól az aggodalomtól is, hogy a szabadság veszélyezteti a fejlődést. Az egyéniség érvényesülése csak s az egyéni szabadság elvéből és gyakorlatából következik, ezen az egyéni szabadságon alapul a politikai, kulturális és nemzetiségi szabadság s iskolai viszonylatban a tanszabadság. A tanszabadságon felépülő kultúrát az államszervezettel elválaszthatatlan kapcsolatban látja s ez a látásmód határozta meg európaiságát és magyarságát is. Tisztában volt a magyarság veszélyeztetett helyzetével, de felszabadult lélekkel tudott azzal szembenézni, mert az volt a meggyőződése, hogy

„oly kis nép, mint a magyar, körülvéve annyi idegen, sőt ellenséges elemektől, nemzetiségét soha meg nem tartá, ha vagy tökéletes műveletlenség által minden külső befolyástól megőrizve nem vala, vagy a műveltség oly fokára nem lépett, mely által e befolyásnak ellenállhatott... hol két nemzet érintkezésbe jön, mindég a műveltebbé a győzelem...”

Nos: ő nemcsak a műveltség erejében hitt, de abban is, hogy a magyarságot a műveltség oly fokára lehet juttatni, melyen már eltűnik a nemzetiségi veszély. Ilyen hittel és meggyőződéssel hitte, védte a tanítási, politikai és sajtószabadságot, ilyen hittel szervezte az iskolák államosítását s ez a hit adott erőt neki arra, hogy megküzdjön a külső és belső reakció kemény támadásai ellen, ezzel a hittel harcolt az 1839-ik évi országfelsőházi ülésen a polgári egyenlőség nevében a zsidók felszabadulásáért és a protestánsok vallásos jogainak biztosításáért.

Széchenyi és Wesselényi „mizerokordianus politikusnak” nevezték

Eötvöst, amivel mély szentimentalizmusát akarták jellemezni. És mi csaknem egy évszázad távlatából úgy érezzük, hogy erre a megítéltető jelzőre kellene törekedni korunk politikusainak:

„Ki szolgát akar, az nyomja el az ember természetét, nyomja el a szívnek nemes gerjedelmeit, az észnek hatalmát, mindent, mit Isten kebleinkbe nagyot és hatalmast teremtett...”

s ezzel is dokumentálta, hogy a *szív*, az *értelen* és a *szociális belátás* embere. Ezt hirdette írásban, ezt valósította meg kultúrpolitikájában, erre az elhivatásra nevelt szuggesztív erővel embereket, ezen az úton vezette a magyarságot az igazi Európába. Nem rajta múlt, hogy ez neki egészen nem sikerül. De a mi mulasztásunk, ha még mindig nem tanultunk Eötvöstől.

Kemény Gábor.

Kisebbségi nyelvű oktatásunk jogforrásai és irodalma.

Gróf Széchenyi István egyik jövőt feltáró meglátásában — amelyet egy hazánkban járt angolnak levéltöredékéből „vett” — egy évszázaddal előre vetítette mindazt, ami azóta történt, s aminek különösen a mi nemzedékünk lett cselekvő-szenvedő részese. Tanítása szerint „most a különböző nyelvek azok a nagy határok, melyek a nemzeteket egymástól elválasztják, s megóvják egyéniségüket és létüket, mint nemzetekét. Folyók, hegyek, tengerek mind semmik, az egyesülésnek megannyi hídjai. *Nyelvek az igazi védfalak.*”

Való igaz, hogy napjainkban és különösen itt Közép-Európában a nyelvkérdés, a nemzeti kisebbségek ügye annyira életbevágó kérdés, hogy abban nemcsak a közvetlenül érdekelteknek, hanem főképen és elsősorban a köznevelés intézőinek és munkásainak kell tájékozottaknak lenniök.

A kisebbségi ügykörben való tájékozódás megkönnyítése végett történeti áttekintésben bemutatjuk kisebbségi nyelvű oktatásunk jogforrásait, valamint a kisebbségi kérdés irodalmának azt a részét, amelyhez vidéki állomáshelyeken is könnyen hozzá lehet férni.

Mivel a kisebbségi kérdés alakulásának hosszmetzetben való látása feltételezi a történelmi háttérnek ismeretét, azért ebből a szempontból is nagyon kívánatos az új magyar történetírás minél alaposabb tanulmányozása.

A Magyar Törvénytár első kötetének — bár királyi szentesítést nem nyert, — Verböczi István Hármaskönyvét tekintjük. A mohácsi vész korának nagy jogásza ennek élére Szent István intelmeit (a *Decretum liberprimus*-t) tette. E ténykedésében egyfelől a honalapító nagy király iránti, már akkor több évszázados tisztelet és a hagyományokat értékelni tudó történeti érzék nyilatkozott meg, másfelől az a szándék, hogy az eddigi szokásjog tételes joggá legyen, s így a joggyakorlatot a jövőre nézve is irányítsa.